

Mirnic Károly

Menekülő önanonosság-tudat

A Vajdaságban élő magyarság jövőképét és önanonosság-tudatát
befolyásoló demográfiai tényezők 1918–2001 között

Minden romlás kezdete abban az iskolai nevelésben és oktatásban van, amely, miután 1918 után elűzték vagy kitoloncolták a magyar polgári rétegeket a Délvidékről, és a nagybirtokokon élő bérlők ezreit fosztották meg megélhetésüktől, vagy tették nincstelen városi proletárrá – évtizedeken keresztül a magyarok nemzedékeivel hiteti el több-kevesebb sikerrel azt, hogy a magyarok a Délvidéken jövevények és a szerbek képezik Vajdaság egyetlen és igazi őshonos népességét. Olyan meghatározó tényező ez, amely ha évtizedeken keresztül így tanítják és így sulykolják az emberi fejekbe (márpedig nemcsak a monarcho-fasiszta Jugoszláviában, de a szocialista és mai Szerbiában is így tanítják az iskolában), végül valamilyen módon mégis nevelő hatású tanításnak bizonyul, amely elhomályosítja a magyar nemzetiségi önanonosság-tudatot és önismeretet, az egész magatartást és viselkedést bátortalanná teszi. Az ilyen tanítást ugyan részben ellensúlyozni képes a családi környezet, de nevelő célú hatását semmiképpen nem szüntetheti meg.

Egy nem demokratikus hagyományokon alapuló országban nincs még külső ráhatási lehetőség sem, amely legalább részben semlegesítené az ilyen nevelő hatást. Miért teszi ezt a szerb állami, politikai és közéleti elit? Az, aki jövevénynek érzi magát, itt, valahol vagy bárhol, sokkal könnyebben távozik onnan, mint az, aki az ősi föld jogos tulajdonosának érzi magát. Aki jövevény, annak állandóan üzött és menekülő önanonosság-tudata és önismerete van. Ezt a szerbek jól tudják és a köznevelés céljait tudományos alapon alakítják ebben az értelemben a nemzetiségekkel szemben. Ebben lelhető meg annak az oka, hogy a vajdasági magyar népesség jóval kisebb mértékben vett részt a belső, mint a külső vándormozgalomban. Az efféle állami kisebbségi politikával szemben ilyen a kisebbség reakciója. Inkább elmenni az országból, mint kizsákmányoltnak és megvetettnak érezni magát.

A demográfiai tényezők színező hatását nem lehet figyelmen kívül hagyni. A szerb közélet magyar önanonosság-tudatot és önismeretet elhomályosító törekvései nem hatnak minden földrajzi környezetben, korcsoportban és szociális rétegben azonos erővel.

A vajdasági magyarok önismeretét behatárolja a népesség nagy arányának szórvány jellege, a példátlan méretű külső vándormozgalom és az etnikai egyedüllét, amely a németek kiűzése és kiirtása után bekövetkezett.

1. „Pognutu glavu sablja ne seče” (a lehajtott főt a kard megkíméli) – tartja a szerb közmondás. Aki behódol, aki azt mondja, hogy én nem vagyok magyar, hanem mától kezdve szerb vagy jugoszláv – elsősorban faluhelyen – számíthat arra, hogy a szerbek befogadják. A szerbek egyes egyént befogadnak, de más közösséget és bárkit, aki továbbra is ragaszkodik saját közösségéhez, nem fogadnak be. A csupán néhány tíz vagy néhány száz lelket számláló magyar falusi népesség keveset tehet magyar önanonosság-tudata és önismerete megőrzéséért. Falusi közösség keveset tehet népességének megújítására képtelen. Ezekben a szórványokban elképesztően nagy a magyar nemzetiségű aggregények száma. Lehet ez lemondás vagy tiltakozás a kisebbségi sorssal szemben. Mindenféleképpen, azonban a visszahatása egy szociálpatológiai állapot. Az ilyen kis falusi közösségek, a szerb túlsúly következtében, tehetetlenek bármilyen társadalmi-társasági életet élni, vagy művelődési intézményt működtetni. Sor-

suk a biztos beolvadás és kihalás. Jelenleg a beolvadásnak vagy kihalásnak ebben a stádiumában van, és ellene nem tehet úgyszólván semmit 50-60 ezres magyar falusi népesség. Csupán a hely szűke miatt nem soroljuk fel azokat a falusi településeket, ahol már ilyen előrehaladott állapotban van a beolvadás vagy a népesség teljes kihalása. Amikor a régebbi és mostani szerb politikai propaganda a békés együttélést példázza, általában célzatosan ezeket a településeket tartja követendő példának.

2. A közösségi önszerveződéshez szükséges magyar népességi lélekszám alsó határa, határértéke 2000 főben állapítható meg településenként. A születési arányszám alacsony alakulása, az elkerülhetetlen külső és belső vándormozgalmi veszteség és a vegyes házasságok ezt a számot nagyon szigorítják. Ez a lélekszám sem lesz hosszú életű, ha a külső vándormozgalom és a vegyes házasságok aránya nem mérséklődik. Kizárólag azokra az elszigetelt jellegű falusi (és nem városi) településekre fog vonatkozni, amelyekben a magyarok az összes népességnek legalább kétharmados többségét képezik. (Nagyon kevés az ilyen település).
3. Csak látszólagos és felületes az a benyomás, hogy az 1991-es népszámlálás szerint mégis van 46 olyan település, ahol a magyarság biztonságban van, biztosan megmarad, ápolhatja és megőrizheti magyar önazonosság-tudatát és önismeretét. Az észak-bácskai és a Tisza menti településeket kivéve, szinte minden más településben (elsősorban a bánági oldalon, de most már Nyugat és Dél-Bácskában is) a magyarság erősen majorizált szerb népességi többséggel.
4. Míg az előző évtizedekben a falvak voltak a magyar népesség belső és külső vándormozgalmának mozgatói, az 1981-1991-es időszaktól kezdve már a magyar városi népesség lett az. A jövőben ez hatványozottabban így lesz. A bácskai magyar falusi népesség erősen kötődik a mezőgazdasági, élelmiszeripari és kisipari foglalkozásokhoz, amelyekben jelen van. A jugoszláv gazdasági zuhanásnak, természetesen, nincs nyertese. Mégis, a magyar falusi-mezőgazdasági népesség egy részének a Tisza mentén van esélye túlélésre, s arra, hogy megmaradjon a szülőföldön. A jugoszláv gazdaság, mindenekelőtt az ipar teljes csődje a teljes magyar városi népességet érinti. A magyar városi népesség 60-70%-a elvesztette a munkaviszonyát, munkahelyét a szocialista nagyüzemekben. A munkanélküliség első számú vesztese már több évtizede, de 1981-1991 óta kimondottan a magyar városi népesség. Ennek a következtében a magyar városi népesség egy része a demoralizáltság állapotába került (szürke gazdaság, csempészet), a másik része mindent elkövet azért, hogy elhagyja az országot, kivándoroljon a nyugati országokba vagy Magyarországra. Most már a szerb fiatalok többsége is azt mondja és vallja, hogy el kell mennie az országból, ha érvényesülni akar. Elkeheredésében azt mondja, hogy olyan messzire kell elmenni, ahova még a hír sem jut el az anyaföldről.
5. Különösen tragikus a bánági magyarság sorsa. Kétszer kényszerült és továbbra is folyamatosan kényszerül újabb és újabb vándormozgalomra. A szocialista iparosítás idején először bevándorolt a bácskai és részben bánági ipartelepekre, ahonnan éppen most kényszerül megélhetés híján továbbvándorolni, külföldre. A bánági magyarságnak az a része, amely átkelt a délvidéki magyarságot sokáig elválasztó Tiszán, aránylag jól tartja magát Észak-Bácskában. Az észak-bácskai régió népességét megújította. Itt ugyanis kifejezett volt a magyar népesség depopulációja és jugoszláv vá válása. A bánági magyarság erős magyar önazonosság-tudatának köszönhetően a helyzet sok tekintetben megállapodott.

A Bánágban maradt falusi és városi magyar népesség nagy részének azonosság-tudata, azonban az állandó üldözöttség és menekülni vágyás tüneteit mutatja. (Mint

ahogyan mondtuk, a bácskaiaké kevésbé). A bánsági magyarság nagyobb mértékben vándorol nyugatra, az észak-bácskai inkább Magyarországra. Természetesen csak árnyalatos különbségekről lehet beszélni, amelyek az 1991-ig mérhető népesedési folyamatok ismeretéből következnek.

Az 1991–2001 időközben lejátszódó népességi folyamatokat a demográfus nem ismeri, de a politológus, szociológus teljesen kifejezheti lényegét. A pontosabb demográfiai leírásra várni kell a 2001-es népszámlálás eredményeinek nyilvánossá válásáig – de nehezen elképzelhető, hogy ez megtörténik. Ismeretlenek az ország határai és az a népesség, amely e területhez tartozik. Közép-Szerbia déli részeiben etnikai beháború van. A népesség innen is elmenekült. Meg kell várni a visszaköltözését.

A Vajdaságban élő magyar népesség pauperizálása a városi és falusi közösségeiben 1918–2001 között

Jugoszláviában, Szerbiában, Vajdaságban a népmozgalom területén semmi sem történt véletlenül. Folyamatosság volt az 1918–2001 közötti időszakban a Vajdaság állami szervezésű kolonizálásában és a szerb nemzetállam létrehozására irányuló törekvésekben. Óriási méretű volt a szerbek a) betelepítése, b) állami előjogokkal történő felruházása a társadalmi és gazdasági élet (a gazdasági vállalkozás és munkavállalás) minden területén, c) ingyenes úton történő vagyonhoz juttatásuk is. Az eredeti tőkehalmozás formáiban és módzataiban a mai napig militáns eszközöket használtak. Kizárólag a nemzetállam célkitűzéseit szem előtt tartva a szerbek kapták a közhivatali, közigazgatási, köztisztviselési, közvállalati munkahelyeket. Ugyanilyen ijesztő azonban, legújabbban a magán- és versenyszférában működő szerb vállalkozók állítólagos „polgári” magatartása is. Ők a magyar-szerb nacionalizmus elsősorú hangadói és a közvélemény formálói; csak szerb nemzetiségűt foglalkoztatnak. Az állam regresszív-manipulatív gépezete és a 2000. október 5-e után hatalomra került rezsim is rájuk támaszkodik.

A szerb betelepítésekkel párhuzamosan történt a magyar kisebbség elszegényítése. Folyamatossá vált a kisebbségben és szórványban élő városi és falusi közösségek intézményeinek megszüntetése. Elsősorban a magyar tannyelvű általános iskolákat célozták meg. Csak az utolsó évtizedben több mint 20 magyar tannyelvű általános iskolát zártak be. A többit tevékenységében szegényítették el. A magyar tannyelvű iskolák egyre több helyen csak nevükben magyar tannyelvűek. Sok településen az általános iskolákban már a tantárgyak kétharmadát szerbül oktatják.

A bánsági falvakban nagyon előrehaladott állapotban van a magyar általános iskola-rendszer leépítése és a magyar tannyelvű oktatás leszűkítése. A bánsági városokban végső stádiumában van a középiskolai rendszer és a magyar tannyelvű szakoktatás felszámolása. A Bánságban mára megszűnt minden középfokú magyar szakiskola és gimnázium (az egy becskerekit kivéve, de ebben is csak részben folyik magyar tannyelvű oktatás). A magyar tannyelvű középfokú szakiskolákat „lecserélték” szakmunkásképzőkkel, de most már folyamatban van ezek felszámolása is (egy-egy foglalkozás oktatásával még működnek Csókán és Törökkanizsán, de nem sokáig).

A falusi szórványokban élő bánsági magyarok, akik nem taníthatják többé gyermekeiket anyanyelven, vagyis magyar tannyelvű általános iskolában (hanem csak szerb nyelven), kikerülhetetlenül és kérlelhetetlenül az igénytelenség és emberi elesettség áldozatává válnak. Tragédiájuk nemcsak abban van, hogy többé nem lehetnek magyarok, hanem abban, hogy fogalmi szegénységükből és szellemi artikulátlanságukból követ-

kezően (ami az anyanyelvhasználat hiányából ered) akaratgyengévé válnak. Képtelenek a szerb tannyelven kínált középfokú szakiskolák és gimnáziumok felvételi vizsgakövetelményeinek eleget tenni. Ezáltal számukra becsukódik a társadalmi felemelkedés és szakmai érvényesülés bármilyen nemzeti és emberi lehetősége. Hiába kínálják számukra a szerb tannyelvű iskolát és a beolvadást a szerbségbe. Egy sors vár rájuk: a szakképzetlen vagy betanított a vándor- vagy idénymunkás hányatott sorsa. Megszűnnek a magyar nemzet és kultúra része lenni, de a szerb kultúrát sem képesek magukévá tenni.

A bánásági városokban lévő kisszámú, de a szociális ranglétrán feltörekvő munkásság és ennél is jelentéktlenebb számú értelmiség malomkő súlyú döntés körül örlődik: maradni vagy elmenni. Aki továbbra is magyar tannyelvű középfokú szakiskolába vagy gimnáziumba szeretné írni gyermekét (ez a helyes érzékelés és meglátás a gyermek érdekei és jövője szempontjából) döntést hoz az átköltözésről Észak-Bácskába, bármilyen áldozatok árán is. Ha a helyben működő szerb tannyelvű szakmunkásképzőbe írhatja a gyermekét, utólag hoz döntést arról, hogy mit is tegyen. Általában kinyilvánítja azt a szándékát, hogy az lenne a legjobb, ha a család nyugatra költözne. Hiszen, nyugaton „megbecsülik a munkáskezet”. Ez a tehetetlenség önigazolása és mentségkeresés, amely igazolni szeretné azt a hiányt, amely az anyanyelv hozzáférhetetlenségéből ered, ami miatt előállt a családban a sikertelenség és a tehetetlenség.

Ami most történik a bánásági magyarokkal, a szerémségiekkel már megtörtént 3-4 évtizeddel korábban. Amióta megszüntették a magyar tannyelvű általános oktatást, azóta a szerémségi magyarokból nem került ki egyetemi végzettségű, de középiskolát végzett szakember is csupán elvétve, egy-kettő. Hiába volt, állítólag lehetőségük a szerb tannyelvű középfokú továbbtanuláshoz. Együttvéve és egymásból következően nem volt bátorságuk a felvételi vizsgákhoz a szakiskolákban és a gimnáziumokban, de az is igaz, hogy a követelményeknek nem tudtak volna eleget tenni (hiányzott náluk az absztrakt fogalomalkotás és gondolkodás szintje).

A bácskai helyzetkép még a bánásiginál is tarkább, de egyben időnyerős is (hiszen nagyon sokat lehetne tenni az itt élő magyarság helyzetének eredményes jobbításáért). Élesen elválnak Észak-Bácska magyar népességének elvárásai és nemzeti önismerete Dél-Bácskától. A Tisza folyó torkolatánál és a Duna-könyök mentén Dél-Bácska falvai kisebbségben és szórványban élő magyar népességének az elvárásai és nemzeti önismerete erősen emlékeztet a bánásági állapotokra. Itt is folyamatban van a beolvadás, de úgy, hogy a szerbek nem kapnak ezáltal minőséget, hanem csak szakképzetlen munkaerőt.

Az újvidéki magyar munkásság nagyobbik részének nemzeti önismerete és elvárásai az elmúlt évtizedekben erősen kötődtek a jugoszlávság becsapós ideológiájához. Számára úgy tűnt, hogy csak akkor számíthat középfokú iskolai vagy egyetemi felvételre és az ilyen végzettség megszerzésére, majd utána a társadalmi felemelkedés lehetőségeire, ha ez szerb tannyelven történik. Abban a hitben ringatta magát, hogy a nemzedéki kapcsolatok kihasználhatóbbá válnak a szerb közösség részeként. Az illúzió abban volt, hogy ezáltal le lehet rövidíteni a társadalmi integrációt és az akkulturációt „kínjait”. Ha szerbül kezdik már az óvodától, akkor az egyetem is sikerülni fog – gondolták. Szinte mindenki egyéni életében csak utólag derült ki, hogy ez egy tragikus ideológiai félreértés és tévedés; tragikus következményekkel járó, illúziókkal terhelt gondolatmenet. Ugyanis az ideológiával terhelt gondolkodás még senkit sem jutatott egyetemi végzettséghez vagy megbecsült társadalmi érvényesüléshez. Ezek nem a megalázkodás és behódolás függvényeként jelentkeznek, hanem az igényesség akaratot megsokszorozó szintjén. Az újvidéki munkásság az önmagával szembeni meghasonlottság állapotába került. A szakmát hiába tanulta szerbül, hiába kötött vegyes házasságot, hiába kötődött azonos nemzedéki szerb

társaihoz. Többé nem érzi magát befogadottnak. Általában keresi a kivándorlás útjait, főleg a tengerentúli országokba. Hatása nem lebecsülendő még így sem a szerbekre, mert hiszen éppen ezért most már számos szerb is nyugatra készül. Egy olyan nagy, nem is régén csaknem 20 000 lelket számláló magyar városi népesség, mint amilyen az újvidéki magyarság az elmúlt évtizedekben nagyon kevés egyetemi vagy főiskolai értelmiségit és szakembert adott a vajdasági magyarságnak, éppen az előzőleg körvonalazott téves magatartásból következőleg. Az újvidéki egyetemen alig van újvidéki származású magyar. A Magyar Tanszék tanárainak, a Forum Magyar Lap- és Könyvkiadó Vállalat és az Újvidéki Rádió magyar szerkesztősége újságíróinak javarésze, mint a múltban, úgy most is „vidéki”: naponta vagy hetente utazik az újvidéki munkahelyére.

Az újvidéki magyar középfokú szakemberek és értelmiség közös jellemvonása, hogy az öregek kivételével alig fog valaki Újvidéken maradni. A műszakiak és orvosok nyugatra, a humán szakmájú értelmiségiek és művészek pedig Magyarországra fognak távozni. Vonatkozik ez azokra is, akik mint jugoszlávok asszimilálódtak, mert ők is elkiváncoloznak abból a valóságból, amelyben élnek.

Újvidéken megszűnőben van a magyar tannyelvű oktatás alapfokú és középfokú intézményrendszere. Elképesztő abszurdumnak tekinthető az, hogy ez ott történik meg, ahol még mindig van egy legalább 10 000 lelket számláló városi magyar közösség. A depopuláció és kivándorlás ellenére is ez a közösség képes lenne arra, hogy még egy-két évtizeden keresztül működtesse a magyar tannyelvű általános és középfokú iskolarendszert. Ami történik az újvidéki magyarság körében, az a vajdasági magyarság legnagyobb sikertelenségének tekinthető, egyben a szerbek legnagyobb sikere, függetlenül attól, hogy az újvidéki magyarság kisebbik részét asszimilálják, a nagyobbik részét pedig kivándorlásra kényszerítik.

A nyugat-bácskai magyarság (Zombor és környéke) rendkívüli módon ragaszkodik a megmaradáshoz. Úgy tűnik, az országhatárhoz és a magyar anyanemzethez való közelsége a megmaradás eltökéltségét erősíti. Csakhogy éppen Nyugat-Bácskában elképesztő az újonnan betelepített szerbek koncentrációja. Valósággal elárasztottak minden települést. Olcsó pénzen jutnak földhöz és házhoz. Már több nyugat-bácskai településben az 1990 után betelepítettek adják a népesség 25–35%-át. Az elmúlt évtizedben folyamatos volt a szerb állam részéről a szervezett betelepítés. A szerb állam megtalálta a betelepítésnek azt a módját, mintha polgári önkaratból történe. A Nyugat előtt polgári formába bujtatta az állami szervezetségű folyamatot. Ha nem fog megváltozni a szerb állam kisebbségvédelmi politikája, a nyugat-bácskai magyarság nagy bajba fog kerülni: megélhetés nélkül fog maradni. A nyugat-bácskai magyarság, akarata ellenére, képtelen lesz a mostani helyzethez tartósan alkalmazkodni.

Nyugat-Bácskában a magyar intézmények: elsősorban a magyar tannyelvű általános és középfokú iskolai rendszer megszűnőben van.

Észak-Bácskában nagy nehézségek közepette továbbra is működnek a magyar nyelvű intézmények, mindenekelőtt a magyar tannyelvű általános és középfokú szakiskolák és gimnáziumok. Ugyanakkor, meg kell állapítani azonnal, hogy az oktatás szintje sok kívánnivalót hagy maga után minden szinten. Észak-Bácskában a magyarság, igaz, sokszor eltorzult formában, de még mindig képes magyar közösségi és társasági életet élni mind faluhelyen, mind Szabadkán és Topolyán. Bizalmas adatok szerint, azonban Szabadka község területén most már nem 12 000 újonnan betelepített szerb van, hanem 17 000. Ehhez a számhoz hozzá kell adni még a több ezer Koszovóból elmenekült, de államilag éppen Észak-Bácska területére irányított kóborló cigány számát is. Ennek ellenére, Észak-Bácskában a magyarság ez idáig életerősnek bizonyult.

A magyarlakta falvak népe szegénységben él, de még mindig megtalálja a megélhetés lehetőségeit és az itt-maradás értelmét.

Szabadka és Topolya magyar népessége kezd kigyógyulni a jugoszláv vírus okozta járványból. A nagyméretű szerb betelepítés okán azonban e városok magyar népessége is csak akkor számíthat biztos jövőre, ha gyökeres változások következnek be a szerbiai kisebbségvédelmi politikában.

Kelet-Bácska területén (vagyis a Tisza mentén) a magyarság azonosság-tudata egységes. Magyar önismerete erősen kifejezett mind a falvakban, mind a városokban (Kanizsa, Zenta, Ada, Becse, Temerin). Az elmúlt évtizedek sem idéztek benne komolyabb torzulást. A szerb állam (Becsét kivéve, de, sajnos, ez is elégnek fog bizonyulni Temerin bekebelezéséhez) minden bizonnyal megfontoltan tartózkodott a túlzott szerb betelepítésktől Kelet-Bácskába. Úgy tűnik, ezáltal el akarta kerülni, hogy még nagyobb nemzetközi bonyodalmakba keveredjen. Az egész Tisza-mente képes magyar közösségi életre. A magyar intézmények működnek, de szinte azonnal szükségeltetik nagy méretű bővítésük. Különösen szükséges a szakközépiskolák számának növelése. A magyar tannyelvű iskolahálózatot bővíteni kellene minden szinten és a magyar tannyelvű oktatást úgyszintén minden szinten *jobb minőségűvé, magasabb színvonalúvá* kellene tenni. Más szóval, a Tisza-menti városokban kevés a középfokú szakiskola és a szakágazatok száma. Temerinből Becsébe, Becséből Adára, Adáról Zentára és Zentáról Kanizsára járnak a tanulók iskolába. A közlekedési útvonal iránya dél-észak és észak-dél, nemegyszer az útirány két távolabbi pontja között, ami elviselhetetlen, tarthatatlan és nagyon költséges a családok számára.

A Tisza-menti magyar vállalkozók és munkavállalók gazdasági fellendülésért fohászkodnak. A számos kisiparos és kisvállalkozó most is fantáziát lát a jövőben.

A Tisza-menti magyarságnál 1980–1990 között örvendetesen szaporodott a három gyermekes családok száma. Ezt irigyelte meg a szerb állam és ezért hajtott végre erőszakos mozgósítást a magyar fiataloknál, ezért küldte őket ágyúátölteleknek a vukovári frontra.

A depopuláció megszűnhet és ismét lehet sok háromgyermekes család. Ehhez Kelet-Bácskában kedvez a közhangulat és az életcélok megléte.

1918–2001 között minden államilag jólfizetett munkahelyre a szerbek ültek be. Ez megkérdőjelezhetetlen igazság. Minden jövedelmező üzleti kapcsolatra rátették a kezüket. Minden jövedelmező vagyont államilag kisajátítottak a maguk számára. Ezek azonban már viszonylagos igazságok, amelyeknek csak akkor és addig van jelentőségük, és csak akkor érvényesülnek, amíg állandó munkával és szorgalommal párosul. A vajdasági magyar földműves veleszületett szorgalmát, a gyári munkás szakértelmét és munkabírársát az elmúlt évtizedek sem tudták elvenni, kisajátítani, tönkretenni.

Ha valóban gyökeres változások köszöntenek majd be a kisebbségvédelmi politikában, és ez párosul gazdasági fellendüléssel, ha a magyar nemzet részeként éli meg önmagát – a Vajdaságban maradt magyarság ismét felépülhet mostani bajaiból és gyengeségeiből.

Felhasznált irodalom

Dr Jovan Đuričić: Stanovnistva Bačka, Novi Sad 1989.

Etniki sastav stanovništva Srbije i Crne Gore is srbi u SFR Jugoslaviji, Stručna knjiga, Beograd 1993.

Banat, Novi Sad – Timisoara – Szeged 1997.

Dr. Branislav S. Đurđev: Posle ratno naselja vanje Vojvodine, Matica Srpska, Novi Sad 1995.

- Stanovništvo i domaćinstvo SR Jugoslavije prema popisu 1991, Stanovništvo 47, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1995.
- Vojvodina znamenitosti is lepote, NIP „Književna zadruga, Beograd 1968.
- Nikole Gačeša: Agrarna reforma is kolonizacije u Bačkoj 1918–1941, Matica Srpska, Novi Sad 1968.
- M. Erić: Agrarna reforma u jugoslaviji 1918–1941, Sarajevo 1958.
- Branislav Bukurov: Bačka, Banat is srem, Matica Srpska, Novi Sad 1978.
- Arpad Lebl: Mađari u Vojvodini, Godišnjak istorijskog društva Vojvodine, Novi Sad 1973.
- Dušan Breznik: Razvitak stanovništva Jugoslavije u posleratnom periodu, Institut društvenih nauka, Centar za demografska istraživanja, Beograd 1974.
- S. Ćurčić: Promene broja stanovnika Vojvodine registrovane propisom 1981. godine, Zbornik radova Prirodno-matematičkog fakultete, knj. 11. Novi Sad, 1982.
- S. Ćurčić: Promene broja stanovnika Vojvodine tokom poslednjih sto godina, Zbornik radova, Prirodno-matematičkog fakulteta, knj. 9. Novi Sad 1979.
- Ruža Petrović: Demografski razvitak Vojvodine, Centar za političke studije, Novi Sad 1973.
- Kornel Đerr: Neke odluke posleratne urbanizacije u Vojvodini, Zbornih radova Prirodno matematičkog fakulteta, knj. 9, 1979.
- Branislav Bukurov: Klasifikacija vojvodanskih gradova, Zbornik radova prirodno-matematikog fakulteta knj. 2, Novi Sad 1973.
- Vladimir Đurić: Neki procesi u razvitku seoskih naselje u Jugoslaviji, SANU, Cvijićeve zbornik, Beograd 1969.
- M. Ban: Naselja u Jugoslaviji i njihov razvoj u periodu 1948–1961, Institut društvenih nauke, Centar za demografska istraživanja, Beograd 1970.
- N. Carić: Neki problemi gradskih naselja us svetu i kod nas. SANU, Cvijićeve Zbornik, Beograd 1968.
- Dr. Slobodan Ćurčić: Etničke promene u Vojvodini u periodu 1880–1910. godine, zbornik Matice Srpske za društvene nauku 98, Novi Sad 1995.
- Zbornik Matice Srpske za društvene nauke 102–103, Novi Sad, Vajdaság népességfejlődésének szentelt szám.